

שלמה זאב פיק, מועדי הרב

המכון הגבוה לתורה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשס"ג, 271 עמ'

מֵרֵן הָרַב יוֹסֵף רַב סוֹלוֹבֵיץ' זצ"ל נוהג היה להעמיד סכר ומחסום בפני מי שרצה לפרסם דברי תורה בשמו. כידוע, הגרי"ד היה אוסר את הקלטת חידושי, לא כל שכן את הוצאתם לאור. הקפדתו זו השיגה בדרך כלל את מטרתה. זכור מקרה אחד שבו העז הרפתקן עלום-שם להדפיס ספר חידושי תורה שהתבסס על שיעוריו של הרב. הגרי"ד לא ויתר, ונקט באמצעים משפטיים ומשטריים נגר מי שהפר את המוסכמה, והיוזמה אכן נבלמה כמעט באיבה. ואולם, מאז עלייתו של הגרי"ד זצ"ל לישיבה של מעלה נפרץ הסכר למעשה, וכל מושך בעט ובעל מכונת רפוס יכול להפיץ דברים בשמו של הרב כאוות נפשו. הסקרנות והצימאון לתורתו של הרב סולובייצ'יק הולידו ספרות גדלה והולכת המציגה את תורתו ברבים.

הספר שלפנינו — מוערי הרב מאת הרב שלמה זאב פיק, ר"מ במכון הגבוה לתורה שעל יד אוניברסיטת בר-אילן — מצטרף אף הוא לספרות זו. חלק גדול, אם לא הרוב, של דברי התורה המתפרסמים כאן כבר ראה אור במקומות אחרים. מה ראה מחברנו, אם כך, להקדיש את המאמץ הזה? על מנת לעמוד על ייחודו של הספר אפתח בנקודה אישית: יחסו הנפשי של המחבר לנושא עיונו ולמלאכה שנטל על עצמו.

לשבו של הרב פיק ייאמר שהוא מרגיש בכובד האחריות וניגש למלאכת הרפסת שיעורי הרב באימה ובידאה. שתי מילותיו הראשונות הן "בחיל ורעדה", וכך יאה. ¹ בהמשך דבריו נוטל הוא על עצמו את האחריות לטעויות העוללות להימצא בדבריו, וניכר שלא כמס שפתיים נאמרו הדברים. שכן חוזר הוא עליהן פעם שנייה, תוך כרי הבעת תודה לרבנים חשובים שעזרו ויעצו לו. תחושה זו האופפת את פועלו של הרב פיק חשובה, כאשר נזכרים אנו בליקויי האיכות שאותם ניתן לפגוש לא אחת בפרסומי תורת הגרי"ד שבעל פה, ליקויים שמקורם בחוסר-בקרה, חוסר-זהירות וחופזה.

תחושת האחריות הרבה ניכרת גם בעבודה היסורית והמקיפה שעשה הרב פיק באיסוף החומר שעל פיו ערך את השיעורים האלה. לרוב מדובר בשיעורים ששמעם בעצמו, ועם זאת לא הסתמך לחלוטין על רישומיו וזכרונו, אלא טרח וברק ברישומיהם וסיכומיהם של אחרים ביחס לשיעור הגרן. בהערותיו מפנה המחבר למקורות רבים אחרים, בהם נמצא המהלך של הגרי"ד במהרהרה

1 אינני יכול שלא להזכיר בהקשר זה אירוע אחד שבו נכחתי. הרב ח"י גולדוויכט זצ"ל, ראש ישיבת "כרם ביבנה", העביר פעם שיעור אורח בבית המדרש בישיבה אוניברסיטה. הרב סולובייצ'יק נכנס לבית המדרש במהלך השיעור והתיישב להקשיב. הרב גולדוויכט הפסיק את רבריו כרי להכיר בנוכחותו של הרב, כאשר יראת כבוד הובעה לא רק על ידי מילותיו אלא גם באיברי גופו ממש. הרב רשם את הנוכחים באופן מיוחד, מאחר והר"י גולדוויכט היה ידוע כתקיף-רעה.

אחרת, או לכל חומר אחר הנוגע לנושא. הפניות אלו הן סימן-היכר המייחר את הכרך שלפנינו לעומת אוספים אחרים של חידושי הרב שנרפסו מכבר.

נחזור ליחסו הנפשי של המחבר בהמשך הדברים, אבל כעת נעבור ונעיין במטרנו המוצהרת בכתיבת הספר שלפנינו. המחבר מתאר את תחושתו, שרמותו ועולמו הרוחני של הגרי"ר סולובייצ'יק אינם מוכרים לציבור בארץ ישראל כל הצורך. עיקר עולם זה הלא הוא תלמוד תורה והרבצתה, משימה שלה התמסר הרב בכוחותיו הכבירים ובשכלו הענק במשך כל שנות חייו. לא היה כמוהו שהגיע לכל שכבות הציבור, לימד והשפיע מתורתו לכל אחר ואחר לפי רמתו ולפי מירת כלי-קיבולו. הרב פיק מעריך שחידושי הגרי"ר שראו אור במסגרות אחרות מיוערים, במתכונתם ובסגנונם, רווקא לאליטה של תלמידי החכמים. בספר זה עושה המחבר ניסיון ללכת בעקבות מורו הגדול ז"ל, ולפתוח שער גם לציבור לומרים רחב יותר.

על פי הגררה זו, היינו אולי מצפים להוררת הרמה של החומר המובא בספר, על מנת להתאימו לקוראים רבים יותר, אבל אין הדבר כך במציאות. נכון הוא שעיקרם של שלושה עשר השיעורים שבספר שייך למקצוע נגיש בתורה: סדר מועד. עם זאת, וככל הנראה, לא בחר הרב פיק את החומר לספר מתוך רצון להקל על הקורא שאינו רגיל בדרכי התלמוד. המחבר שואף לפתוח את תורת הרב לקהל בדרך אחרת, דרך שניתן להשוותה לספרות המבוארת האקדמית. הניסיון הוא ללבן את נושאי עיסוקו של הרב סולובייצ'יק על ידי הצגת רקעם בפני הקורא בפירוט וברייקנות, תוך השלמת כל הפרטים הנחוצים להבנה. כמו כן, משתמש הכותב בשפה מרוברת יותר, ואינו מזרק לסגנון למרני-אליטיסטי. מבחינה זו נראה לי שהספר מצליח בייעורו. אולם מכיוון שכך, ברור הדבר שהפקת תועלת מהספר היא משימה הדרושת עיון, וגם רקע בלימוד גמרא.

מגמת פשטות השפה משולבת בעניין ייחורי נוסף החשוב מאוד למחברנו. הרב פיק מציין (עמ' 11) ש"אין קריאת רבריו של הרב זצ"ל רומה להשתתפות בשיעוריו, ואין שמיעת רבריו הרב רומה לקריאתם מתוך הכתב, אף אם הוא שכתוב הנאמן ביותר למקור". מי שלא זכה לשמוע את הרב באוזניו אינו מסוגל להבין כמה אמת ישנה. במשפט זה. אבל אותה החוויה כה מפעימה היתה, עד שהיא גרמה למחבר שלנו לנסות בכל זאת לשחזרה עבור הקורא. פשטות הביטוי, המסירה את החציצה הלשונית שבין הספר לבין הקורא, מושפעת מדרכו של הגרי"ר, שחתר תמיד לתקשורת ישירה עם הקהל שישב לפניו. הספר עוקב אחרי מהלך השיעור ויוצר אצלנו תחושה של תיאור חי, מפי ערות ראשונית.

ברוח זו מובאות בפנינו גם התרחשויות "בזמן אמת" המוסיפות צבע למהלך הדברים כשלעצמם. מסופר למשל, שכאשר הרצה הרב על הבעייתיות המושגית שבאזכור ראש חודש בתפילת ראש השנה (עמ' 45), "ביקש הרב מאחד מתלמידיו שהוא גם חזן להדגים את נוסח התפילה בקטע זה, והצביע על-כך שקצב הניגון נעשה מהיר יותר כשאומרים את 'מלבר עולת החורש'...". כיצא בזה, בריון על זמן אפיית מצות, שאל הרב את אחד הנוכחים שהיה רב חסידו,

כיצד היה נהוג בקהילתו בעניין זה (עמ' 133). המאמץ הזה לשחזר את ההתרחשות של השיעור ראוי להערכה, בזכות — ולמרות — התוצאה, שלא יכלה להיות יותר מאשר הצלחה חלקית. המחבר רגיל בהערות-שוליים עשירות-תוכן, המשלימות את דברי הרב ומציגות השוואות והפניות למקורות נוספים. כאשר רן הרב בביורו טקסטואלי הקשור לגררי הרקרוק, שקר המחבר וביורר את הרקע הטכני-מקצועי ואת המונחים ותרגומם בעברית ובאנגלית (עמ' 141). להנחתו של הרב שקריאת המגילה בלילה נתקנה בירי רבי יהושע בן לוי לאחר עריכת המשנה, משלים הרב פיק עבורנו את הוויכוח בעניין זה בין שו"ת בנין שלמה לשו"ת הר צבי (עמ' 110)³. כאמור לעיל, השקעתו של המחבר ניכרת גם באיסוף מקורות רבים ומהדרות שונות של סיכומי שיעורי הגרי"ר, שעל בסיסם הוא ניגש לערוך את השיעורים שבספר. כל זה מבוצע ביסודיות, בשפה ברורה, ובמיומנות של תלמיד חכם ותיק.

הרב פיק טרח וביקש חוות רעת של חכמים אחרים ביחס לרברים המופיעים בפנינו, והערותיהם משולבות מרי פעם. כך אנו זוכים להערות של הגאון הרב שלמה פישר שליט"א, וכן של הרב שמעון ויזר שליט"א, שהקרישו מזמנם לעבור על הספר, ובכך גמלו חסר עם המחבר ואיתנו הקוראים.

הספר שלפנינו אינו יצירה פשוטה וחרגנית. ועם רצונו המוצהר של המחבר לפתוח את תורת הרב בפני ציבורים חרשים, הרמה, כאמור אינה ידורה כלל, ויש בספר בחינות וחלקים המתאימים יותר ללמרנים מובהקים מאשר ללומרים מהשורה, לא כל שכן בעלי בתים משכילים. חטיבה אחת בספר — ה"עיונים" שבסופו — היא למעשה אוסף מאמרים תורניים שנכתבו על ירי הרב פיק, שבהם משולבים חידושי וסברותיו של הגרי"ר ז"ל, אם כנקודה מרכזית לעיון ואם כמקור להשוואה. המטרה בהרפסת מאמרים אלה בספר היא הבלטת משמעות חידושי הרב, על ירי השוואתם לדברים אחרים שנאמרו ונכתבו באותו הנושא. אפשר אמנם להפיק תועלת כזו מן המאמרים האלה, ואולם האמת היא שבחלק זה של הספר (התופס 50 מתוך 250 עמודי הטקסט), אנחנו נמצאים כבר בעולם אחר. רצוני לומר, זהו עולמו של אחר מתלמידי הגרי"ר שהושפע ממנו ומתורתו, המציג בפנינו את דמות הרב כפי שהצטיירה בעיניו, ואת משמעות תורתו כפי שהוא תופס אותה. נראה לי שרוח זו מנשבת בין העמודים גם בשאר המדורים. רוגמתה של תופעה זו נמצאת גם אצל רבים אחרים שכתבו על הרב סולובייצ'יק ותורתו, והיא ככל הנראה אופיינית. אין לרעתי לראות עניין זה בשלילה כלל, ולא באתי אלא לעודד את המודעות לכך. פרק אחר מן הספר מדגים גם הוא את העובדה, שהמטרה המוצהרת של הספר משמשת כאן כד בכד עם הפן האישי של המחבר ויחסו לתורת הגרי"ר, אולי אפילו בערבוביה מסוימת בין המגמות. האחרון מבין שיעורי הגרי"ר המוצגים בפנינו למעשה איננו "שיעור", אלא דרשה הנוגעת בנושאים שונים, ביניהם קדושתה של ארץ ישראל ומשמעותה במציאות דורנו. הכללת

3 לעניין זה ראה גם בשו"ת מלומדי מלחמה לרב נחום א' רבינוביץ שליט"א (עמ' 236), הטוען על פי מסכת סופרים שקריאת מגילה בלילה היתה שנויה במחלוקת עוד בימי חז"ל.

דרשה זו כאן עלולה בהחלט להפתיע את הקורא, וליצור רושם של הכלאת מין בשאינו מינו. אמנם צמודות הן ההלכה והאגדה בתורת הרב באופן ייחודי, ואף על פי כן מהווה "השיעור" הדרשני סיום מפתיע לסדרת שיעורי הלכה (שאמנם משולבים במספר קטעי־דרוש). הדבר המעניין הוא שאין המחבר מכין אותנו להפתעה הזאת ואינו מסביר אותה גם לאחר מעשה. מודעותו לשוני שבשיעור זה לעומת חבריו וראי קיימת, ומכאן מיקומו בסוף הסדרה. אבל דרשותיו של הרב הן עולם בפני עצמו, הראוי לתשומת לב ספרותית נפרדת. על כל פנים, אני עומד על הנקודה הזאת התמוהה קימעא, משום שלרעתי קשרו הנפשי של המחבר לנושא הוא חלק מן ההסבר. הרב פיק מציג בפנינו את רמותו של הגרי"ד כפי שהיא משמעותית בעיניו שלו, רהיינו בעיקר את הגאונות ההלכתית, אבל אי אפשר לו לפסוח על עולם השקפותיו של הרב, כולל יחסו לארץ ישראל.

ואולם לסיום, ייתכן שיכולים אנו לפענח מסר נוסף העולה מן המפגש הלא־צפוי הזה בין הרצאה השקפתית לבין מקבץ עיוני־הלכה, גם אם אין ביטחון גמור שזו כוונת המחבר. חלקו הראשון של "מוערי הרב" מוקדש למבוא כללי חשוב על רמותו של הרב סולובייצ'יק, בעיקר כלמרון. קריאת הרברים אמנם משאירה אותנו עם תחושה ברורה מאוד כי "יותר ממה שקראתי לפניכם כתוב כאן". אכן, כל הרב־גוניות, המסתורין, הגאונות והמנהיגות, אינם יכולים לזכות ליותר מרמיזה בספר המוקדש בעיקר לשיעורי הלכה. מכאן שבציור רמותו של הרב, כל הצגה של תורתו ההלכתית עלולה לחטוא לאמת. הלמרנות היתה אצלו עיקר העיקרים, אבל רווקא משום כך, היא מהווה את הליכה והגרעין של כל העושר הרוחני העצום והמרהים שניחן בו. קווי־אופיו הרוחניים של הגרי"ד לא היו מסגרת בעלמא, בתוכה חיה לה הלמרנות בשלווה ובשקט, באופן המאפשר את הכנת הלמרנות בניתוק משאר עולם הרוח. מי שאינו מבין זאת, ומי שמציג את הרברים אחרת, נמצא מעוות בלי משים את רמותו של הגאון ז"ל, ואכן יש הנכשלים בנקודה זו. קשה לעשות צדק עם תביעה קשה זו. אבל נרמה שהרב פיק מודע למורכבות, ואינו מנסה להסתירה. וייתכן שהכללת הדרשה בעניין ארץ ישראל כאן דומזת לכך.

יישר כוחו של הרב פיק על יצירתו הייחודית, המתמודדת ברצינות עם הצורך להציג לא רק את תורתו של הגרי"ד ז"ל, אלא גם את רוחה החיה.

אליקים קרומביין